UDK: 378.091.12:005.963:37.091.26

BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA KASBIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA TA’LIM MENEJMENTI VA FORMATIV BAHOLASHNING O‘RNI

Boymatov Zafarjon Eshmamat o‘g‘li,
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
“Pedagogika va psixologiya” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur tezisda bo‘lajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda ta’lim menejmenti, sinfni boshqarish hamda formativ baholashning pedagogik va metodik imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, oliy ta’lim jarayonida talabalarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, mustaqil qaror qabul qilish va o‘z faoliyatini baholash ko‘nikmalarini shakllantirishga doir tavsiyalar ishlab chiqilgan. Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda talaba markazidagi ta’lim, refleksiv yondashuv va qayta aloqaning ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: kasbiy kompetensiya, bo‘lajak pedagog, ta’lim menejmenti, sinfni boshqarish, formativ baholash, pedagogik mahorat, refleksiya, qayta aloqa.

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar pedagog kadrlarni tayyorlash mazmuni va sifatiga yangicha talablarni qo‘ymoqda. Zamonaviy pedagog nafaqat o‘z fanini chuqur bilishi, balki ta’lim jarayonini samarali tashkil etishi, o‘quvchilar bilan pedagogik muloqot o‘rnata olishi, sinfdagi turli vaziyatlarni boshqarishi, o‘quv natijalarini xolis baholashi hamda ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishi lozim. Shu sababli bo‘lajak pedagoglarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish oliy pedagogik ta’limning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Kasbiy kompetensiya pedagogning bilim, ko‘nikma va malakalarini amaliy faoliyatda samarali qo‘llay olish qobiliyatini ifodalaydi. U faqat nazariy bilimlarni egallash bilan cheklanmay, balki pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, muammolarga maqbul yechim topish, ta’lim oluvchilar bilan hamkorlik qilish va o‘z faoliyatini muntazam takomillashtirishni ham qamrab oladi.

Bo‘lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda «Ta’lim menejmenti», «Sinfni boshqarish» va «Ta’limda baholash» fanlari o‘zaro uzviy bog‘liq ahamiyatga ega. Mazkur fanlarni integratsiyalashgan holda o‘qitish talabalarda pedagogik

jarayonni yaxlit tushunish va kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Tadqiqotning maqsadi va metodlari

Mazkur tezisning maqsadi bo‘lajak pedagoglarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda ta’lim menejmenti, sinfni boshqarish va formativ baholashning o‘zaro aloqadorligini pedagogik nuqtayi nazardan asoslash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuni yoritishda ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish va pedagogik tajribani nazariy jihatdan tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Ushbu metodlar kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiluvchi asosiy pedagogik omillarni aniqlash imkonini beradi.

Bo‘lajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, avvalo, ta’lim jarayonini samarali rejalashtirish va boshqarish qobiliyatini shakllantirish bilan bog‘liq. Ta’lim menejmenti maqsadni belgilash, rejalashtirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish, nazorat qilish va natijalarni tahlil etish kabi o‘zaro bog‘liq jarayonlarni qamrab oladi. Pedagogik faoliyatda ushbu jarayonlarning izchil tashkil etilishi ta’lim sifati va samaradorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Bo‘lajak pedagog ta’lim jarayonini rejalashtirishda ta’lim maqsadlarini aniq belgilashi, kutilayotgan natijalarni oldindan aniqlashi, o‘qitish metodlarini to‘g‘ri tanlashi va ta’lim oluvchilarning ehtiyojlarini hisobga olishi zarur. Bunda talabalarga tayyor nazariy ma’lumotlarni yetkazish bilan cheklanib qolmasdan, ularni mustaqil fikrlashga undaydigan muammoli vaziyatlar, loyihalar, guruhli topshiriqlar va pedagogik keyslar bilan ishlashga yo‘naltirish maqsadga muvofiq.

Ta’lim menejmentini o‘qitishda amaliy vaziyatlardan foydalanish talabalarning boshqaruv qarorlarini qabul qilish kompetensiyasini rivojlantiradi. Masalan, talabalar guruhiga dars jarayonida vaqtni taqsimlash, o‘quvchilar faolligini oshirish, o‘zlashtirish darajasi turlicha bo‘lgan ta’lim oluvchilar bilan ishlash yoki ta’limiy maqsadga erishish uchun maqbul metodlarni tanlashga doir vaziyatlar taklif etilishi mumkin. Bunday topshiriqlar talabalardan nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘lashni talab qiladi.

Kasbiy kompetensiyaning muhim tarkibiy qismlaridan yana biri sinfni samarali boshqarish qobiliyatidir. Sinfni boshqarish faqat intizomni ta’minlash yoki tartib-qoidalarni belgilashdan iborat emas. U ijobiy psixologik muhitni yaratish, o‘quvchilar o‘rtasida hamkorlikni rivojlantirish, nizolarning oldini olish, ta’lim jarayonida faol ishtirokni rag‘batlantirish va har bir o‘quvchi uchun qulay ta’lim sharoitini yaratishni ham o‘z ichiga oladi.

Samarali sinf boshqaruvi pedagogdan kommunikativ, tashkiliy, ijtimoiy-psixologik va refleksiv kompetensiyalarni talab etadi. Ushbu kompetensiyalarni

shakllantirishda rolli o‘yinlar, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, mikrodarslar va videodarslar tahlilidan foydalanish mumkin. Masalan, talabalarga dars davomida o‘quvchilarning e’tibori susayishi, guruhli ishda kelishmovchilik yuzaga kelishi yoki ayrim o‘quvchilarning mashg‘ulotda faol ishtirok etmasligi bilan bog‘liq vaziyatlar beriladi. Talabalar muammoning sabablarini aniqlaydi, muqobil yechimlarni taklif qiladi va tanlangan usulning kutilayotgan natijalarini izohlaydi.

Bunday yondashuv bo‘lajak pedagoglarning vaziyatni tahlil qilish, muloqot olib borish, murosaga kelish va pedagogik jihatdan asoslangan qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, sinfni boshqarishda jazolashga asoslangan yondashuvdan ko‘ra, aniq qoidalar, o‘zaro hurmat, ijobiy rag‘batlantirish va profilaktik choralar orqali ta’lim muhitini tashkil etish muhimdir.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda ta’limda baholash masalasi ham alohida o‘rin tutadi. Baholash ta’lim oluvchilarning o‘zlashtirish darajasini aniqlash vositasi bo‘lish bilan birga, o‘qitish jarayonini takomillashtirish va keyingi ta’limiy faoliyatni rejalashtirishga xizmat qilishi lozim. Shu jihatdan formativ baholashning imkoniyatlari katta. Formativ baholash ta’lim jarayonida o‘quvchilarning rivojlanishini kuzatish, qiyinchiliklarini aniqlash va ularga o‘z vaqtida yordam ko‘rsatishga yo‘naltiriladi.

Black va Wiliam tadqiqotlarida ta’lim jarayonida baholashdan o‘quv natijalarini yaxshilash maqsadida foydalanishning ahamiyati ko‘rsatib berilgan. Mazkur yondashuvdan kelib chiqib, bo‘lajak pedagoglarni baholash mezonlarini ishlab chiqish, o‘quvchilarga tushunarli qayta aloqa berish va baholash natijalarini keyingi darslarni rejalashtirishda qo‘llashga o‘rgatish zarur.

Formativ baholashda quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

Mezonlar asosida baholash — topshiriqni bajarish talablari va kutilayotgan natijalarni oldindan tushuntirish.

Og‘zaki va yozma qayta aloqa — o‘quvchining muvaffaqiyatli jihatlari hamda takomillashtirishi zarur bo‘lgan tomonlarini aniq ko‘rsatish.

O‘z-o‘zini baholash — ta’lim oluvchining o‘z natijalarini belgilangan mezonlar asosida tahlil qilishi.

O‘zaro baholash — o‘quvchilarning bir-biriga asoslangan, hurmatga tayangan fikr-mulohazalar berishi.

Refleksiv topshiriqlar — dars yakunida o‘zlashtirilgan bilimlar, yuzaga kelgan qiyinchiliklar va keyingi maqsadlarni aniqlash.

Mazkur usullar bo‘lajak pedagoglarda baholash savodxonligini rivojlantirish bilan birga, adolatli baholash, pedagogik mas’uliyat va ta’lim oluvchilarning individual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Ta’lim menejmenti, sinfni boshqarish va formativ baholashning integratsiyasi kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim metodik imkoniyat yaratadi. Masalan, talabalar mustaqil ravishda dars loyihasini ishlab chiqishi, dars maqsadlarini belgilashi, sinfni boshqarish strategiyalarini tanlashi, baholash mezonlarini tuzishi va mashg‘ulot yakunida o‘z faoliyatini tahlil qilishi mumkin. Bunda pedagog talabalarga tayyor yechimlarni taqdim etuvchi shaxs sifatida emas, balki ularning mustaqil izlanishi va kasbiy rivojlanishini yo‘naltiruvchi fasilitator sifatida faoliyat yuritadi.

Shu asosda bo‘lajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun quyidagi metodik shartlarga e’tibor qaratish lozim:

Birinchidan, nazariy mashg‘ulotlarni amaliy topshiriqlar bilan uyg‘unlashtirish zarur. Har bir nazariy tushuncha pedagogik vaziyat yoki amaliy loyiha orqali mustahkamlanishi maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, talabalarni pedagogik muammolarni mustaqil hal qilishga yo‘naltirish kerak. Buning uchun keys-stadi, muammoli ta’lim, loyiha metodi va hamkorlikda o‘qitish usullaridan foydalanish mumkin.

Uchinchidan, baholash mezonlari shaffof va tushunarli bo‘lishi lozim. Talabalar o‘z faoliyatining qaysi jihatlari muvaffaqiyatli ekanini va qaysi tomonlarini takomillashtirish zarurligini bilishi kerak.

To‘rtinchidan, refleksiv faoliyatni muntazam tashkil etish zarur. Talabalar dars loyihalari, pedagogik vaziyatlar va mikrodarslar yuzasidan o‘z qarorlarini tahlil qilishi, xatolaridan xulosa chiqarishi va rivojlanish maqsadlarini belgilashi lozim.

Beshinchidan, oliy ta’lim muassasasi bilan amaliyot bazalari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish muhim. Maktablardagi pedagogik amaliyot, tajribali o‘qituvchilar darslarini kuzatish va amaliy muammolarni birgalikda muhokama qilish talabalarning kasbiy tayyorgarligini mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak pedagoglarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish ko‘p qirrali va uzluksiz pedagogik jarayon bo‘lib, u nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirishni talab etadi. Ta’lim menejmenti pedagogik jarayonni rejalashtirish va tashkil etish qobiliyatini, sinfni boshqarish ijobiy ta’lim muhitini yaratish va pedagogik vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini, formativ baholash esa ta’lim natijalarini tahlil qilish va rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Mazkur fanlarni o‘zaro integratsiyalashgan holda o‘qitish, pedagogik keyslar, mikrodarslar, mezonli baholash va refleksiv topshiriqlardan foydalanish bo‘lajak pedagoglarning mustaqil fikrlashi, kasbiy mas’uliyati va amaliy tayyorgarligini rivojlantirishga yordam beradi. Shunday ekan, oliy pedagogik ta’limda kompetensiyaviy yondashuvni izchil amalga oshirish, amaliy mashg‘ulotlar ulushini

mazmunan kuchaytirish va talabalarning individual kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Black, P., Wiliam, D. Assessment and Classroom Learning // Assessment in Education: Principles, Policy & Practice. – 1998. – Vol. 5, No. 1. – P. 7–74.
2. Boymatov B. Sinfdan tashqari tarbiyaviy faoliyat o‘quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirish mexanizmi sifatida // Tamaddun Nuri jurnali. – 2025. – T. 8, № 71. – B. 68–70.
3. Boymatov B. E. To‘garaklar faoliyatining kreativ fikrlash rivojiga ta’sir etuvchi pedagogik omillari // Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – 2025. – T. 46, № 1. – B. 27–31. – URL: https://scientific-jl.com/trt/article/view/26356
4. Boymatov B. E. Fostering Creative Thinking and Innovation in Club Activities: Methods and Technologies // Journal of Innovations in Pedagogy and Educational Advancements. – 2026. – Vol. 2, No. 2. – P. 217–223. – URL: https://brightmindpublishing.com/
5. Shulman, L. S. Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform // Harvard Educational Review. – 1987. – Vol. 57, No. 1. – P. 1–22.
6. Hattie, J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. – London: Routledge, 2009.
7. OECD. The Future of Education and Skills: Education 2030. – Paris: OECD, 2018.
8. Asadullayeva G. A. Using TIMSS International Assessment to Develop Natural Science Literacy in Prospective Chemistry Teachers // Journal of Science and Education (JSE). – 2026. – Vol. 7, Issue 1. – P. 2093–2102. – URL: https://jse.rezkimedia.org/index.php/jse/article/view/848
9. Asadullayeva G. A. International Assessment TIMSS Research Global Analytical Indicators // Journal of Adaptive Learning Technologies. – 2025. – Vol. 2, No. 9. – URL: https://scientificbulletin.com/index.php/JALT/article/view/1197
10. Mahmudov Sh., Boymatov Z., Boymatov B. Umumiy pedagogika. – Andijon: Innovative Publication, 2026. – 204 b.